

WERNER KELTEFLEITER

O SITUACIJI NJEMAČKOG PARTIJSKOG SISTEMA NAKON POKRAJINSKIH IZBORA GOD. 1970.*

Njemački partijski sistem, koji je postao jasan na pokajinskim izborima godine 1970, možemo razumjeti samo ako uzmemo u obzir izbore za Saveznu skupštinu godine 1969. Ti su izbori dali pečat kasnijem razvitku. Izbori za Saveznu skupštinu godine 1969. ponajprije su pokazali da su šanse između CDU/CSU i SPD podjednake. Teza da je SPD isključivo manjinska partija falsificirana je: ta je stranka postigla otprilike 30% sudionništva u glasanju CDU/CSU te je dobila apsolutnu većinu direktnih mandata (vidi tabelu I). Time je, čini se, ispunjena bitna pretpostavka za stvaranje partijskog sistema alternacije.

Izbori za Saveznu skupštinu godine 1969. istodobno su ponovno potvrdili oportunitizam njemačkog partijskog sistema, kao što je to jednom bio nazvao Herman Kahn. Stvaranje vlade iz SPD i FDP-a bilo je moguće u prvom redu samo zato jer je FDP 5%-tnu klauzulu preskočila za 0,8%, a da to nije uspjelo, dobila bi CDU/CSU apsolutnu većinu mandata. Drugo, ova je koalicija postala moguća jer je NPD promašila 5%-tnu klauzulu za 0,7%, a da joj je uspjelo ući u Saveznu skupštinu, ne bi bilo moguće obrazovati vladu protiv CDU/CSU-a. CDU/CSU i SPD ujedinile su za sebe sveukupno približno 90% glasova, ali je vlada obrazovana na temelju manje od 1% varijacija sudionništva glasova NPD-a i FDP-a.

To je dovelo do pitanja zakonitosti obrazovanja vlade godine 1969. Pri tom valja uzeti u obzir različite aspekte: ako obrazovanje vlade birači trebaju smatrati legitimnim, što ujedno bitno pridonosi priznavanju legitimnosti političkog sistema, tada su partijama, koje su na izborima bile uspješne, potrebne političke formule koje raspoložu odobrenjem birača. To je bio slučaj 50-tih godina kada je Adenauer s formulama o »socijalnom privrednom tržištu« i »uklapanjem Savezne Republike u zapadni saveznički sistem« naišao na golemo odobravanje među biračima, što je onda dovelo i do stvaranja većine godine 1953. i 1957. S uspjehom te politike, koju je započeo Adenauer, njegove su formule ipak izgubile snagu osvjeđenja i otprilike od godine 1959. ponovno se postavljalo pitanje o ciljevima njemačke politike. Adenaueru nije uspjelo da razvije nove formule koje bi opet mogle naići na odobravanje među biračima, a to vrijedi i za njegove nasljednike Erharda i Kiesingera.

* Neznatno prošireno predavanje, održano na Fakultetu političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu 26. XI 1971.

Tabela I

Podjela glasova i mandata na izborima za Saveznu skupštinu i Pokrajinsku skupštinu između godine 1961. i 1970.

	Schlesw. Holstein	Hamb.	Bremen	Donja Saksonija	NRW	Hessen	Rheinl. Pfalz	Baden Württ.	Bayern	Saarland*	Bundesgebiet
CDU/CSU											
LTW (70)	—	32,8	—	45,7	46,3	39,7	—	—	56,4	47,8	—
Sjedala	—	41	—	74	95	46	—	—	124	27	—
BTW 1969	46,2	34,0	32,4	45,2	43,6	38,4	47,8	50,7	54,4	46,1	46,1
Sjedala	10	6	2	30	69	19	16	37	49	4	242
LTW II	46,0	30,0	29,5	41,7	42,8	26,4	46,7	44,3	48,1	42,7	42,0
Sjedala	34	38	32	63	86	26	49	60	110	23	521
BTW 1965	48,2	37,6	34,0	45,8	47,1	37,8	49,3	49,9	55,6	46,8	47,6
Sjedala	11	7	2	29	74	18	16	35	49	4	245
LTW I	45,0	29,1	28,9	37,7	46,4	28,8	44,4	46,2	47,5	42,7	43,4
Sjedala	34	36	31	62	96	28	46	59	104	23	523
SPD											
LTW III (70)	—	55,33	—	46,3	46,1	45,9	—	—	33,3	40,8	—
Sjedala	—	70	—	75	94	53	—	—	70	23	—
BTW 1969	43,5	54,6	52,0	43,8	46,8	48,2	40,1	36,5	34,6	39,9	42,7
Sjedala	10	10	3	29	73	24	13	27	31	4	224
LTW II	39,4	59,0	46,0	43,1	49,5	51,0	36,8	39,0	35,8	40,7	42,5
Sjedala	30	74	50	66	99	52	39	37	79	21	547
BTW 1965	38,8	48,3	48,5	39,8	42,6	45,7	36,7	33,0	33,1	39,8	39,9
Sjedala	8	9	3	26	66	21	12	23	30	4	202
LTW I	39,2	57,4	54,7	44,9	43,3	50,8	40,7	37,3	35,3	40,7	41,3
Sjedala	29	72	57	73	90	51	43	47	79	21	562
FDP											
LTW III (70)	—	7,1	—	4,4	5,5	10,1	—	—	5,5	4,4	—
Sjedala	—	9	—	0	11	11	—	—	10	0	—
BTW 1969	5,2	6,3	9,3	5,6	5,4	6,7	6,3	7,5	4,1	6,7	5,8
Sjedala	1	1	—	4	9	3	2	6	4	—	30
LTW II	5,9	6,8	10,5	6,9	7,4	10,4	8,3	14,4	5,1	8,3	8,2
Sjedala	4	8	10	10	15	10	8	18	—	4	87
BTW 1965	9,4	9,4	11,7	10,9	7,6	12,0	10,2	13,1	7,3	8,6	9,5
Sjedala	2	1	—	7	13	6	3	10	7	—	49
LTW I	7,9	9,6	8,3	8,8	6,9	11,5	10,1	13,1	5,9	8,3	8,2
Sjedala	5	12	8	14	14	11	11	14	9	4	102

* Pod LTW I i LTW II (tabela popis birača) označen je uvijek rezultat LTW iz 1965.

U deset godina problem o sukcesiji kao stvarni problem njemačke politike nije riješen. CDU/CSU u dva je navrata na izborima za Saveznu narodnu skupštinu, 1965. i 1969, bila relativno uspješna jer je neriješeni stvarni problem sukcesije mogla prikriti popularnošću svojih kancelara, Erharda i Kiesingera.

Nakon izbora za Saveznu narodnu skupštinu godine 1969. činilo se da će novoj vladi opet početi za rukom da razvije formule koje bi među biračima mogel naići na odobravanje; »Unutrašnje reforme« i »popuštanje napetosti« bile su riječi koje najbolje karakteriziraju tu politiku. Kad je vlada obrazovana, našla se pred problemom da zadobije povjerenje, što bi mogla biti osnova za odobravanje.

U skladu s odgovarajućim anketama, rezultati na pokrajinskim izborima godine 1970. pokazuju da povjerenje nije stečeno i da se već u proljeće 1970. jasno smanjilo.

Povrh toga Lewis Edinger ukazao je na to da je promjena vlade 1969. godine, iako to nije bila promjena vlasti u izrazitom smislu, nego samo zamjena velikih koalicionih partnera, jasno podržala legitimnost sistema. To što su birači, partije, politička elita i javno mišljenje primili promjenu vlasti kao proces sam po sebi razumljiv, njemu se čini da je potvrda za stabilnost političkog sistema Savezne Republike. Tome bi se mogli suprotstaviti komentari i procjene o obrazovanju vlade u javnome mišljenju, koji su bili vrlo različiti. Obrazovanje vlade jedni su slavili kao »promjenu vlasti«, a drugi su je ozloglasili kao najjaču frakciju u njemačkoj Saveznoj skupštini, kao »manipuliranje voljom birača«. Rezultat izbora, s obzirom na dobivenu vlast, nije bio jednako tumačen. Zbog toga je došlo do mnogostrukih i neplodnih interpretacija o volji birača, što kao krajnji efekt samo šteti zakonitosti sistema.

S obrazovanjem vlade nastala je koalicija čija nestabilnost premašuje ono što ionako možemo očekivati u koalicionim vladama. Razlog je tome u specifičnoj situaciji FDP-a. Ta se partija ponajprije našla u uobičajenim teškoćama svakog koalicionog partnera koji ne postavlja kancelara, a tu su moguće dvije alternative: partija može bez teškoća surađivati u koaliciji i time dopustiti saveznom kancelaru da pred javnost istupi kao lik s jakim sposobnostima vođe. U tom se slučaju dovodi u opasnost da joj popularnost kancelara, koju sama podupire, na idućim izborima donese gubitak glasova. Ta opasnost ugrožava egzistenciju partije koja je jedva prešla klauzulu od 5%. Ako hoće izbjeći tu situaciju, partija mora u koaliciji dokazati svoj vlastiti profil, što ondje redovito dovodi do sporova. To je vrijedilo za FDP-koaliciju sa CDU/CSU-om od 1961. do 1966, kada se stalno govorilo o neurozi profila FDP-a, a to je vrijedilo i za SDP u velikoj koaliciji, za koju je Horst Ehmke rekao: strategija ograničenoga konflikta.

Još nešto treba pridodati: položaj FDP-a u ovoj koalicionoj vladi izrazito je nestabilan, što nastaje s razvitkom partije od osnivanja Savezne Republike. FDP uvijek je u prošlosti ispunjavala dvije funkcije u shvaćanju svojih stalnih birača: stvaranje vlade koju vodi CDU/CSU, a u toj vladi zastupane interese obrtničkog i poljoprivrednog srednjeg sloja. Iz te uske povezanosti sa CDU/CSU-om proizlazi treća funkcija u partijskom

sistemu: ona je bila prikladna da postane opoziciona partija onih birača koji CDU/CSU-om nisu bili zadovoljni, ali nisu bili spremni niti da biraju SPD. Optimalni uspjeh postigla je partija s tog »opozicionog filtera« prema CDU/CSU-u godine 1961, kada je obećala smijeniti Adenauera i obrazovati vladu sa CDU/CSU-om.

Gubitak Funkcije FDP-a počeo je s obrazovanjem vlade godine 1961. Partija FDP nije mogla održati svoje izbornu obećanje da će smijeniti Adenauera i bilo je jasno da će promjena u Saveznoj Republici biti omogućena samo izborom SPD-a. Posljedica toga bili su dobici SPD-a na svim izborima, u obliku trenda nakon godine 1961. No, istodobno s programom u Godesbergu, a time i započetom politikom SPD-a da se s jedne strane djelomično odrekne opozicije, a s druge strane to vodi do programatskog približavanja između CDU-a i CSU-a i SPD-a, uslijedila je nova izgradnja partijskog sistema, koja je dovela u pitanje specifični položaj FDP-ovskog zastupanja interesa. Već godine 1961. poznate industrijske tvrtke financijski podupiru SPD-ovsku izbornu borbu.

Za velike koalicije od godine 1966. do 1969. pokušala je FDP osvojiti nov položaj u partijskom sistemu: izmjenična sposobnost za koaliciju s obje velike partije trebala joj je s jedne strane pribaviti sigurne stalne birače, a s druge strane omogućiti da poveća utjecaj partije. Prva se nada nije ispunila. Promijenjeni položaj zapazio je golem dio tadašnjih stalnih birača za Saveznu narodnu skupštinu 1969, što je pridonijelo da je partija pretrpjela velike gubitke i što ju je dovelo na rub egzistencijalne opasnosti. Osim toga istraživanja nakon izbora godine 1969. pokazala su da je trećina FDP-birača iz 1969. izjavila da ovu partiju ne kane ponovno birati, pa je time pitanje egzistencije partije postavljeno u svoj jasnoći. Hoće li FDP-u na izborima za pokrajinsku skupštinu 1970. uspjeti da daljnji gubitak stalnih birača, koji treba očekivati, kompenzira zadobivanjem novih slojeva birača?

Uz to je pitanje povezana ova hipoteza: ako bi takva kompenzacija trebala biti uspješna, valjalo bi zadobiti nove birače. Čini se da je to moguće samo među grupama koje osobito visoko cijene obrazovanje vlade godine 1969. Ciljem da budu pridobijeni postali su urbanizirani srednji slojevi, koje je SPD godine 1969. prvi put jače zahvatio. Iz toga je proizišla teza da su mogućnosti FDP-a ovisile o stupnju urbaniziranosti pokrajina u kojima su tada održani izbori za pokrajinsku skupštinu.

Rezultati izbora za pokrajinske skupštine godine 1970. pokazivali su vrlo raznoliku sliku. Ipak, čini se da je moguće ukazati na pojedine trendove, iako ne treba krivo suditi da postoji mnogo pojedinačnih slučajeva koji im proturječe. U prvom redu, CDU/CSU mogla je na svim izborima za pokrajinske skupštine postići uočljive uspjehe. Ona je premašila svoj rezultat izbora za Saveznu narodnu skupštinu prosječno za otprilike 2% (vidi tabelu br. 2). Pri tom treba navesti različite izvore za uspjehe CDU/CSU-a.

Najprije je partiji uspjelo, kao što se događalo u posljednjih 20 godina, apsorbirati posljednje ostatke sitnih partija. To je osobito važno za SVP u Saarlandu i za Bavorsku partiju u Bavarskoj. Slično vrijedi i za NPD, ali se jasno može pokazati da su gubici NPD-a koristili različitim

partijama, iako ne treba smetnuti s uma da je pri tom CDU/CSU sudjelovala natproporcionalno. Kao treći izbor dobitka CDU/CSU-a pribrajamo gubitak glasova SPD-a, a to vrijedi npr. za katoličke čvrste kule, u kojima se do 1969. zapaženi proces nivelacije nije nastavio, nego se preokrenuo u suprotno, ali to vrijedi i za neka gradska područja, npr. za rursk područje. Očito je da je SPD ovdje izgubila kao partija u vladi, a CDU/CSU došla je u povoljan položaj opozicije. Čini se da je za promjene mjerodavno ugrožavanje privrednog motiva sigurnosti. Konačno se mogu zapaziti i daljnji gubici stalnih birača FDP-a, koji su također prešli k partiji CDU/CSU.

U javnoj raspravi i u izbornoj borbi partija, nasuprot tome središnje mjesto zauzela je istočna politika Savezne vlade. Barem u prvoj polovici godine 1970. uslijedila je polarizacija između vlade i opozicije, i to gotovo isključivo na tom području. Ipak, pitanje je da li su ti sporovi jače utjecali na ponašanje birača. Istočna politika može, doduše, biti označena kao bitna karakteristika za razliku između birača vlade i opozicije, ali to ništa ne kazuje o relevantnosti ponašanja tih varijabla.

Iskustvo o utjecaju vanjsko-političkih činilaca na izbornu ponašanje u modernim industrijskim društvima pokazuje da mu se samo onda može pridodati značenje, koje bismo mogli mjeriti, ako

- a) se dotiču neposredni interesi veće grupe birača,
- b) politika šteti osjećaju potrebe za sigurnošću, ili
- c) politika otklanja osjećaj nesigurnosti.

Prvi je uvjet, čini se, da prima facie ispunjava Savezna Republika. Interesi protjeranih mogu biti, prema tome kako ih definiramo, smatrani pogođenima politikom. Odgovarajući tome, zastupnici tih grupa vrlo glasno protestiraju protiv politike. No, to još uvijek ne znači da je na taj način došlo do promjene u biranju od SPD-a u CDU/CSU-u. Štoviše, to bi trebalo pretpostavljati da bi ove grupe najprije birale SPD. Čini se, međutim, da to nije bio slučaj niti u doba izbora za Saveznu narodnu skupštinu godine 1969. Oni protjerani, koji su svoje interese vidjeli pogođenima započetom politikom nakon izbora za Saveznu narodnu skupštinu, izabrali su CDU/CSU već na izborima za Saveznu narodnu skupštinu godine 1969. Prebjeg pjedsjednika Saveza izbjeglica, Reha, pred izbore za Saveznu narodnu skupštinu godine 1969. iz SPD-a u CDU/CSU ovdje je simptomatičan. Prema tome, među tim grupama polarizacija pristalica CDU/CSU-a nije izazvala promjene birača, nego učvršćivanje.

Dvije daljnje pretpostavke za političko ponašanje zbog vanjsko-političkih događaja, nastajanje ili otklanjanje nesigurnosti, nisu se mogle zapaziti 1970. u Saveznoj Republici. Ma kako ocijenili retroaktivnost politike na sigurnost Savezne Republike, među biračima nije se povećao osjećaj sigurnosti ili nesigurnosti. U tome je bitna razlika prema Adenauerovoj vanjskoj politici početkom 50-tih godina, koja je smanjivala nesigurnost i time postala relevantna prema političkom ponašanju.

Ipak, ne možemo zanemariti činjenicu da je polarizacija između CDU/CSU-a i SPD-a, u vezi s istočnom politikom, indirektno utjecala na izbornu ponašanje. Izmjenu uloge CDU/CSU-a u partiju opozicije jasno su

pokazale raspre, što je bila osnovna pretpostavka za to da partija dobije opozicione tendencije i da gubitak povjerenja prema vladi koristi njoj, a ne možda NPD-u.

Uspjesima CDU/CSU-a suprotstavljeni su isto tako gubici u SPD-u. Pored lokalnih pojedinačnih pokreta treba pri tom uočiti prije svega dva glavna strujanja: već spomenuti gubitak glasova SPD-a u korist CDU/CSU-a, kao i neznatne gubitke SPD-a zbog kandidature DKP-a.

Ipak, najheterogeniju sliku pokazuje FDP. Na građanskim izborima u Hamburgu, u ožujku godine 1970, mogla je opravdati svoje glasove, što je odgovaralo formuliranoj hipotezi da su njezine šanse da preživi najveće tamo gdje su urbanizirani srednji slojevi relativno znatno zastupani. To je, naravno, uvelike važno za grad-državu Hamburg. Izbori za pokrajinske skupštine 14. lipnja 1970. u Donjoj Saksoniji, sjevernoj rajnskoj oblasti — Westfalenu i u sarskom području podupiru ovu tezu. FDP nije mogla opet ući u donjosaksonsku i saarlansku Pokrajinsku skupštinu, ali je zato mogla u Nordrhein-Westfalsku; u Nordrhein-Westfalenu jasno se pokazalo da je FDP izvjesnim uspjesima na kelnskom području i održavanjem svojih glasova u rurskom području mogla kompenzirati gubitke među tradicionalnim stalnim biračima. U tom svjetlu slijedeći su izbori za pokrajinske skupštine u studenome u Hessenu i u Bavarskoj dobili dramatičan akcent.

Prema stupnju urbaniziranosti tih pokrajina — trebalo je biti potvrđena hipoteza, koja se 14. lipnja i ostvarila, — da je egzistencijalno ugrožavanje FDP-a postalo akutno.

Pod tim je aspektom rezultat izbora za Pokrajinsku skupštinu u Hessenu, a kratko zatim i u Bavarskoj, na stanovit način iznenadio. FDP je mogla svoj broj glasova u Hassenu bitno poboljšati prema onome na izborima za Saveznu narodnu skupštinu, te zadobiti gotovo ponovno broj glasova iz godine 1966.

U Bavarskoj joj je usjelo povećati broj glasova u srednjoj Franačkoj, tako da je tamo prekoračila klauzulu od 10% u bavarskom izbornom zakonu te je opet mogla ući u bavarsku Pokrajinsku skupštinu, iz koje je prije četiri godine bila ispala. Time se postavlja pitanje koje su to promjene između lipnja i studenog 1970. uvjetovale stabilizaciju FDP-a, i koliko će ona potrajati.

Dramatska se promjena ne može razumjeti niti iz političkog razvoja niti iz rezultata ankete o mišljenju. Štoviše, mnogo toga ide u prilog hipotezi da su se počeci za izbornu ponašanje jasno pokazivali u Hessenu i Bavarskoj; a vidljivi su također na lipanjskim izborima u sjevernom porajnju — Westfalenu; oni su često u javnom mišljenju prikazani kao dramatična egzistencijalna kriza partije, a time su bili jasniji i vladi Savezne skupštine. Što se rezultatnom pokrajinskih skupštinskih izbora na području Kölna bilo nagovijestilo, nastavilo se pojačano u prvom redu u Južnom Hessenu. FDP je mogla dobiti glasove na štetu SPD-a. Pri tom sigurno nije nikakva slučajnost da je broj glasova najviše povećan ponajprije tamo gdje se smatralo da je SPD po strukturi svoje partije i po osobnoj reprezentaciji otišla daleko »ulijevo«. Slično vrijedi, — iako ne tako izrazito — za rezultat pokrajinskih skupštinskih izbora u Bavarskoj, i to

ovdje jače za rezultate u Münchenu nego za uspjehe FDP-a na gradskim područjima srednje Franačke, gdje se dobitak glasova FDP-a ne može objasniti tek samo gubicima SPD-a; FDP sudjelovala je ovdje u apsorbiranju NDP-a.

Bitniji je od pojedinačnih rezultata na zborima promijenjeni položaj FDP-a u njemačkom partijskom sistemu, koji se time nagovještava. Čini se da se FDP na neki način stabilizirao, pronasavši nov položaj: položaj opozicionog filtera prema SPD-u. Mogućnosti da zbog tog položaja zadobije birače to su veće što su jače opozicione tendencije koje se javljaju prema SPD-u i što manje CDU/CSU dolazi u pitanje kao alternativa za birače — opozicionalce. To je osobito vrijedilo za Hessen, gdje je želja CDU/CSU-a da zadobije vodstvo u vladi izgledalo malo vjerojatno pri polaznom položaju od manje nego 30% glasova. Tome odgovara i izborna inicijativa rektora hesenskog Univerziteta, koji je poticao da se bira FDP kako bi se promijenio zakon o visokom školstvu.

Polažaj FDP-a tako formalno odgovara onome do 1966; ona je izgubila svoj položaj opozicionog filtera prema CDU/CSU, ali nije postigla priželjkivani položaj da bude sposobna za koaliciju, koju bi naizmjenice provela s obje partije, nego je dobila položaj opozicionog filtera prema SPD-u. Ipak, to se bitno razlikuje od mogućnosti da bude opozicioni filter prema CDU/CSU-u. U onom prvom razdoblju mogli su joj dati podršku neki stalni birači, jer je podupirala obrtničke i poljoprivredne interese, zatim su tu i oni kolebljivi birači koji su svoj protestni glas dali FDP-u. U opozicionom filteru SPD-a nedostaju stalni birači koje bismo mogli usporediti; FDP može se isključivo osloniti na parcijalne opozicione birače. Doduše, ne može se isključiti pretpostavka da bi partiji moglo uspjeti da i u takvoj situaciji zadobije nove stalne birače. No, to je malo vjerojatno, budući da su birači kojima se ona sada obraća pod utjecajem različitih socijalnih grupacija i divergentnih informacija, dakle po strukturi odgovaraju upravo tipu potencijalnog kolebljivog birača.

Nakon izbora za pokrajinske skupštine godine 1970. slika partijskog sistema jest ovakva: između vlade i opozicije jasna je polarizacija, koja je najviše izražena u vezi s istočnom politikom, no za izbore ona nije mnogo važna. Pratimo li kretanje onih koji se udaljuju od SPD-a i prilaze CDU/CSU, ustanovit ćemo da to uvjetuju privredne prilike, u prvom redu ugrožena socijalnoekonomska — sigurnost. Vlada je morala priznati da je izgubila povjerenje birača i veliko je pitanje hoće li njezine formule: »unutrašnja reforma« i »popuštanje napetosti« još naići na odobrenje birača. Međutim, ni opozicija još nije pronašla formule kojima bi privukla birače. Nasuprot tome, jasno se vidi da je privlačnost opozicije samo uvjetna. Usprkos tome što je izgubila povjerenje vlade, čini se da je SPD u najviše isključivo važnih točaka sposobnija da djeluje nego CDU/CSU, pri čemu je nedovoljna privlačnost opozicije uvelike pojačana neriješenim pitanjem vodstva u partiji. Na izborima za pokrajinske skupštine bilo je to manje značajno nego što bi bilo na izborima za Saveznu skupštinu. Nasuprot tome FDP pokazuje djelomičnu stabilizaciju, no ona je opet sama u sebi labilna, budući da se ne može oslanjati na stalne birače.

Posljednjih smo godina suočeni sa sve manjom identifikacijom birača s njihovom partijom, što uvjetuje niz problema: budući da ni vlada, ni

opozicija ne mogu ponuditi legitimne formule, to se ne može isključiti mogućnost da će protestni votum ojačati. Tako dugo dok su odnosi između vlade i opozicije vrlo napeti, doduše, mnogo toga govori da se nezadovoljstvom koristi opozicija, usprkos tome što joj nedostaje privlačne snage, ne može se isključiti mogućnost da iz toga izvuku korist sitne, raspršene partije. Nedostatak podrške vladi ili opoziciji za dugo vremena može ugroziti zakonitost političkog sistema.